

ESKİ OĞUZ TÜRKÇESİNDEN KLÂSİK OSMANLI TÜRKÇESİNE BİRLEŞİK FİİL TERCİHİ: KABUSNAME ÇEVİRİSİ ÖRNEĞİ*

THE PREFERENCE FOR THE COMPOUND VERB FROM THE OLD OGHUZ TURKISH TO THE CLASSICAL OTTOMAN TURKISH: THE CASE OF THE TRANSLATION OF KABUSNAME

Perihan ÖLKER**

Öz

Oğuz Türkçesinin gelişim aşamasındaki tarihî safahatını değerlendirmek açısından mensur eserlerin önemi ayrı bir değer taşımaktadır. Mensur eserler gerek ses bilgisi gerek şekil bilgisi gerekse söz dizimi ve anlam bilimi açılarından incelemek için çok daha fazla ve çeşitli oranda malzeme temin eder. Emir Unsuru'l Maâlî Keykâvus bin İskender bin Kâbûs bin Veşmgir tarafından 1082 yılında yazılmış olan *Kabusname* Türkçeye pek çok kez tercüme edilmiştir. Mercüme Ahmed'in 1431/32 yılında yapmış olduğu çeviri Oğuz Türkçesinin en ekme örneklerinden biridir. Nazmizade Murtaza 1705 yılında Mercüme Ahmed'in çevirisini zamanın diline uyarlayarak bir tür dil-içi aktarım örneği ortaya koymuştur. Nazmizâde bu çevirisini yaparken klâsik Osmanlı Türkçesinin üslubunu en iyi şekilde yansıtarak ağır bir dil kullanmış, zaman zaman da dönemin diline göre son derece sade bir üslup ortaya koymuştur. Nazmizâde çevirisinde Mercüme Ahmed'in çevirisine nazaran göze çarpan önemli farklılıklardan biri, birleşik fiillerin kullanım oranı ve şeklidir. Birleşik fiillerin kullanım oranının, doğu kaynaklı yabancı kelime oranının artmasına binaen, 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar oldukça fazlaştığı tahmin edilebilmektedir. Çalışmaya dâhil edilen bölümler içerisinde Mercüme Ahmed çevirisinde 121, Nazmizâde Murtaza çevirisinde 329 birleşik fiilin tespit edilmiş olması bu meselenin açıkça kanıtıdır. Bu çalışmamızda her iki çevirinin karşılıklı değerlendirilmesi esasında Oğuz Türkçesinde, *Kabusname* örneği çerçevesinde, ana yardımcı fiillerin kullanımının 15. yüzyıldan 18. yüzyıla nasıl bir değişim geçirdiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

Kâbusname, birleşik fiil, dil içi aktarım, Nazmizâde Murtaza, Mercüme Ahmed.

* Bu makale 22-26 Mayıs 2017 tarihinde Ankara'da Türk Dil Kurumu tarafından düzenlenen 8. Uluslararası Türk Dili Kurultayında sunulmuş bildirinin düzenlenmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, pakkus@selcuk.edu.tr

Abstract

Prose works are of special importance in terms of evaluating the historical process of the developmental stages of the Oghuz Turkish. Prose works provide far more and varied materials to conduct investigations in terms of phonetics, morphology, syntax and semantics. Kabusname, which was written by Emir Unsuru'l Maâlî Keykâvus bin Iskender bin Kâbûs bin Veshmgir in 1082, has been translated into Turkish many times. The translation rendered by Mercümeke Ahmed in 1431/32 is one of the perfect examples of Oghuz Turkish. Nazmizade Murtaza adapted Mercümeke Ahmed's translation to the language of his time in 1705, thereby generating an example of intralingual transfer. While doing his translation, Nazmizâde used a grandiose language by making good use of the classical Ottoman Turkish style but occasionally he also produced an extremely simple style. One of the significant differences in Nazmizâde's translation in comparison with Mercümeke Ahmed's rendering is the rate and form of the use of compound verbs. It can be hypothesized that the rate of the use of compound verbs increased significantly between the 15th and 18th centuries in parallel with the rise in the number of words borrowed from Eastern languages. Among the sections that were included in the study, 121 compound verbs were identified in the translation by Mercümeke Ahmed whereas 329 were counted in Nazmizâde Murtaza's translation, which is an obvious evidence for this. In this study of ours, we will make an attempt to reveal what kind of changes the use of main auxiliary verbs underwent in Oghuz Turkish within the framework of the translation of Kabusname by rendering a mutual assessment of the two translations.

Keywords

Kabusname, compound verb, intralingual transfer, Nazmizade Murtaza, Mercümeke Ahmed.

I. Giriş

Oğuzların İran üzerinden Anadolu'ya ve Balkanlara yönelişinin 10. yüzyılın sonlarında ve 11. yüzyılın başlarında başladığını ve sonraki bir kaç yüzyıl boyunca da çeşitli sebeplere bağlı olarak devam ettiğini bilmekteyiz. Büyük kitlelerin göçünün durağanlaşmasından sonra, daha küçük kitlelerin göçü ve münferit göçler, sonraki dönemlerde de sürmüştür. Bu vakiya paralel olarak Oğuzcanın söz varlığında da zaman zaman hareketlenmeler olmuştur (Öztürk 2013: 2146). 12. yüzyıldan itibaren yazı dili olarak gelişmeye başlayan Oğuz Türkçesi (Eski Anadolu Türkçesi) çeşitli safhalardan geçerek günümüze gelmiştir. Türklerin her din değiştirme safhasında kullandıkları alfabeyi de değiştirmesiyle birlikte gelen tercüme faaliyetleri, Türkçenin şivelerinin yazı dili olarak gelişimine önemli katkılar sunmuştur. Türkler, benimsediği dinî inancı ve inancın getirdiği kültürü daha iyi öğrenmek ve anlamak amacıyla tarih boyunca öncelikle tercüme geleneğine başvurmuştur. Oğuz Türkçesi de tercüme faaliyetleri üzerinden gelişip müstakil bir yazı dili olarak 12. yüzyıldan günümüze ulaşmıştır. Bu doğrultuda gelişen tercüme geleneğinin dikkati çeken temsilcilerinden biri de Kâbusname tercüme olmuştur. Fars edebiyatının önemli eserlerinden biri olan Kâbusname Emir Unsuru'l Maâlî Keykâvus bin İskender bin Kâbûs bin Veşmgir tarafından 1082 yılında yazılmıştır ve Türkçeye pek çok kez tercüme edilmiştir. Kırk dört babdan oluşan Kabusnâme ahlâk ve muâşeret kurallarını ele alan zamanında büyük rağbet görmüş kıymetli bir eserdir.

Kâbusname Eski Anadolu Türkçesi döneminde farklı mütercimler tarafından altı kez Türkçeye tercüme edilmiştir: 1. Mütercimi bilinmeyen ilk çeviri, 2. Şeyhoğlu Sadrüddin çevirisi, 3. Akkadioğlu çevirisi, 4. Bedr-i Dilşad'ın manzum çevirisi: Murad-nâme, 5. Mercüme Ahmed çevirisi, 6. Mütercimi bilinmeyen ikinci çeviri (Doğan 2011: 21)

Kâbusname'nin en tanınmış çevirisi II. Murad adına Mercüme Ahmed b. İlyas tarafından 1431/32 tarihinde yapılmıştır. Mercüme Ahmed çevirisini günümüz alfabesine aktararak sözlük ve özel adlar diziniyle birlikte Orhan Şaik Gökyay (2006) yayımlamıştır. Mercüme Ahmed'in çevirisini Nazmizâde Murtaza, Bağdat valisi Hasan Paşa'nın emriyle devrin (1705) diline göre yeniden yazmıştır. Ancak bu yeni bir tercüme değil Mercüme Ahmed çevirisinin bir nevi döneme uyarlanmasıdır. Nazmizâde Murtaza'nın doğum tarihiyle ilgili kaynaklarda bir bilgi yoktur ancak 17. yüzyılın ortalarında doğduğu tahmin edilebilir. Nazmizâde Murtaza Bağdatlı şair Seyyid Ali Efendi'nin oğludur. Nazmizade Bağdat'ta doğmuş ve büyümüştür. Osmanlı valilerinin hizmetinde bulunmuş, Bağdat hazinesinde Rûzname halifelğine kadar yükselmiştir (Özcan, 2006: 461). Ölümü ile ilgili ise kaynaklarda 1720, 1721 ve 1723 tarihleri geçmektedir. Buradan hareketle ortalama 70 yıllık bir ömür sürdüğünü düşünsek, bu da 17. yy.'ın ortaları olur. Nazmizâde Osmanlı tarih yazarları arasında gösterilmekte olup geniş bir bilgi birikimine sahiptir. Arapça ve Farsçadan Türkçeye yaptığı eser tercümeleriyle tanınmıştır¹. Nazmizâde, doğduğu ve büyüdüğü yer itibarıyla dilinde Kıpçak Türkçesinin etkisini hissetmiş olmalıdır.

Nazmizâde'nin yapmış olduğu tercüme nüshalardan biri Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi yazmaları arasında 1323 demirbaş numarasıyla kayıtlı olup Terceme-i Kâbûsnâme-i Kitâb başlığını taşımaktadır. Harekesiz nesih yazı stiliyle kaleme alınmış olan eser 151 varaktan müteşekkildir. Eserin son sayfasında sene 1117 mâh-ı safer 22 (15 Haziran 1705) tarihi açıkça belirtilmektedir. Nazmizâde, eserinde Bağdat valisi Hasan Paşa'nın Mercüme Ahmed'in

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Karataş (2014); Nazmi-zâde Murteza, Gülşen-i Hulefâ, Bağdat Tarihi 762-1717, Tahlil ve Metin Tenkidi, TTK Yay.: Ankara

çevirisi için güzel bir eser olmakla birlikte eski Türkçedir artık, günümüz Türkçesine aktarılsa daha faydalı ve güzel olur diyerek kendisini görevlendirdiğini anlatmaktadır:

¹Bağdād dārū's-selām muhāfiz-ı ğayyūr ve niğebān-ı cesūra nazm nāmdār-ı vüzerā-i ²Āşaf der Rüstem-efgen qahramān hecā ve nerīmān-ı zamān ki rüyına ider çarh-ı ³berin şad-tahşin ider okunur nāşiyesinde suhf-ı haber 'ayān-ı merāhim-ğüster 'ālī ⁴güher hüsnu'l ahlāk dilber-i āfāk u sūtün cihān-ārā vezir Hasan Pāşā ⁵ilā rahmeti'llah hazretleriniñ nüsha-i mezkūr-ı manzūr 'ayn-ı dakıka münāsibi ⁶olup şarf-ı Türkî-yi kadīm olmağla bu zamānede müsta'mel ve meşhūr ⁷olan Türkiye cünbān olmayup dil-pesend ve fāidemend olmamağla tekrār ⁸taşhîh ü tenkîh olunup zamān-ı ehl-i zamāniye muṭābîk ve fehmi hāş u 'āmmeye ⁹muvāfîk Türkî ile tecdid olunur ise metrük iken 'āleme mergüb ¹⁰ve endāhte-i zāviye-i nisyān iken maṭlūb olur idi diyü tecdid ü ¹¹tesvidin bu fakîr-i qalîlü'l-bizā'a ve kesrû'l-izāe murteziyyü'l-meşhūr nazmî ¹²zāde dā'ilerine işāret buyurmalarıyla işāretlerin 'ayn-ı beşāret ¹³bilüp maḳbūl-i bārgāh-ı perverdigār ve mergüb kılip şıgār u kibār olmağ ¹⁴ricāsıyla 'ibārāt-ı vāziha ile ārāste vü sehv ü ḫaṭāya özr-hāste ¹⁵tahrîrine mübāşeret ü tesvidine mübāderet olundu (3a).

II. Yöntem

Gökyay, Nazmizāde Murtaza'nın yapmış olduğu çeviri için "Nazmizāde artık kullanılmayan veya kullanılmadığını sandığı Türkçe kelimelerin yerine Arapça ve Farsça kelimeler koymak suretiyle değiştirdiği için burada yeni bir çeviri akla gelmemelidir" (Gökyay, 2007: 15) demektedir. Ancak Nazmizade Murtaza'nın 18 yy.'ın başında Bağdat sahasında, yani Kıpçak Türkçesinin mirası üzerine yerleşmiş Osmanlı Türkçesinin klasik devrinde yazmış olduğu eseri Türk dili açısından önemli bir hazinedir. Nazmizāde Murtaza Mercüme Ahmed'in çevirisini yenileyerek kaleme alırken sadece Türkçe kelimeler yerine Arapça veya Farsça kelimeler yerleştirmemiş, zaman zaman Arapça veya Farsça kelimelerin yerine başka bir Arapça veya Farsça kelimeler yerleştirmiş, hatta Türkçe pek çok kelimenin yerine Türkçe başka bir kelime de kullanmıştır.

Çalışmamıza Kütahya Vahid Paşa yazmaları arasında 1323 demirbaş numarasıyla kayıtlı Nazmizāde Murtaza çevirisindeki ilk on bâbü okuyup çeviri yazı alfabetiyle aktararak başladık. Bu da 150 varak ve 44 babdan müteşekkil olan eserin üçte birine tekabül etmiştir. Böylece örnekleme metodu esasına uygun olarak Orhan Şaik Gökyay'ın hazırlamış olduğu Mercüme Ahmed çevirisinden ilk on bâbü yaptığımız aktarımla karşılaştırma imkânı bulduk. Nazmizāde Murtaza çevirisini yaparken, Mercüme Ahmed'in çevirisindeki anlama sadık kalarak, kimi zaman dil açısından epeyce uzaklaşmış kimi zaman da büyük ölçüde Mercüme Ahmed'in çevirisine bağlı kalmıştır. Nazmizāde bilhassa söz varlığı ve dilbilgisi açısından dikkate şayan değişiklikler gerçekleştirme yoluna gitmiştir. İncelememizin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için Nazmizāde çevirisinden verdiğimiz örneklerde varak ve satır numarası belirtilmiş, ancak Gökyay'ın çalıştığı Mercüme Ahmed çevirisinde varak ve satır numarası bulunmadığı için kitap sayfası verilmesi yoluna gidilmiştir.

İki eser arasındaki farklılıkları ana hatlarıyla şu şekilde tasnif edebiliriz: 1. Söz varlığındaki farklılıklar 2. Şekil farklılıkları.

Tek bir çalışma içerisinde bütün bu farklılıkların değerlendirilmesinin mümkün olamaması nedeniyle, daha özel bir konu olan birleşik fiillerde meydana gelen değişiklikleri ele alacağız. Bilhassa birleşik fiillerdeki temel unsur ve yardımcı unsur, her iki eserde de dikkati çekecek şekilde farklılık göstermektedir. Mercüme Ahmed çevirisinden Nazmizāde Murtaza çevirisine baktığımızda bazı birleşik fiillerde isim unsuru aynı kalmışken yardımcı fiil başka bir yardımcı fiile dönüşmüştür. Yahut hem isim unsurunun hem de fiil unsurunun değiştiği örnekler

mevcuttur.: Örneğin Mercüme Ahmed'de *hâsıl kıl-* şeklinde geçen birleşik fiil Nazmizâde Murtaza'da *tahsîl it-* şeklinde karşılanabilmiştir yahut Mercüme Ahmed'de *yavı kıl-* şeklinde geçen birleşik fiil Nazmizâde Murtaza'da *zâyi it-* şeklinde görülmüştür. Yani aynı anlamı karşılamakla birlikte birleşik fiilin hem isim unsurunun hem de fiil unsurunun değiştiği örnekleri Nazmizade Murtaza'nın çevirisinde görebiliyoruz. Aşağıdaki örnekte ve metin boyunca kullanılan tüm örneklerde, Nazmizâde Murtaza çevirisinden varak ve satır numaraları, Mercüme Ahmed çevirisinden ise Orhan Şaik Gökyay'ın hazırlamış olduğu çalışmanın sayfa numarası parantez içerisinde örneklerin yanında verilmiştir.

İsim Unsurunun Değişip Yardımcı Fiilin Değişmediği Örnekler

MA

NM

tasası ve ağırlığı sende dahi artuk olur (47)

ğam u güşşası sende dağı zivâd olur (20b/4)

senden aşağıya güç etme, dâd eyle (47)

senden alcağa güc itme 'adl eyle (20a/4)

Âdem'i durutsa, bir uğurdan fena etse (32)

Âdemi halk idüp birden efnâ itse (8b/17)

mualece edenden ilmi ve hikmeti artuk ola (57)

'ilâc iden hekîmden üstâd dağı olursa (29b/2)

Hem İsim Unsurunun Hem de Fiil Unsurunun Değiştiği Örnekler

MA

NM

dilersen ki emeğin yele gitmeye (69)

dilerseñ emegin zâvi' olmaya (38b/1)

hünersiz kişinin hiç kimseye assısı değmez (45)

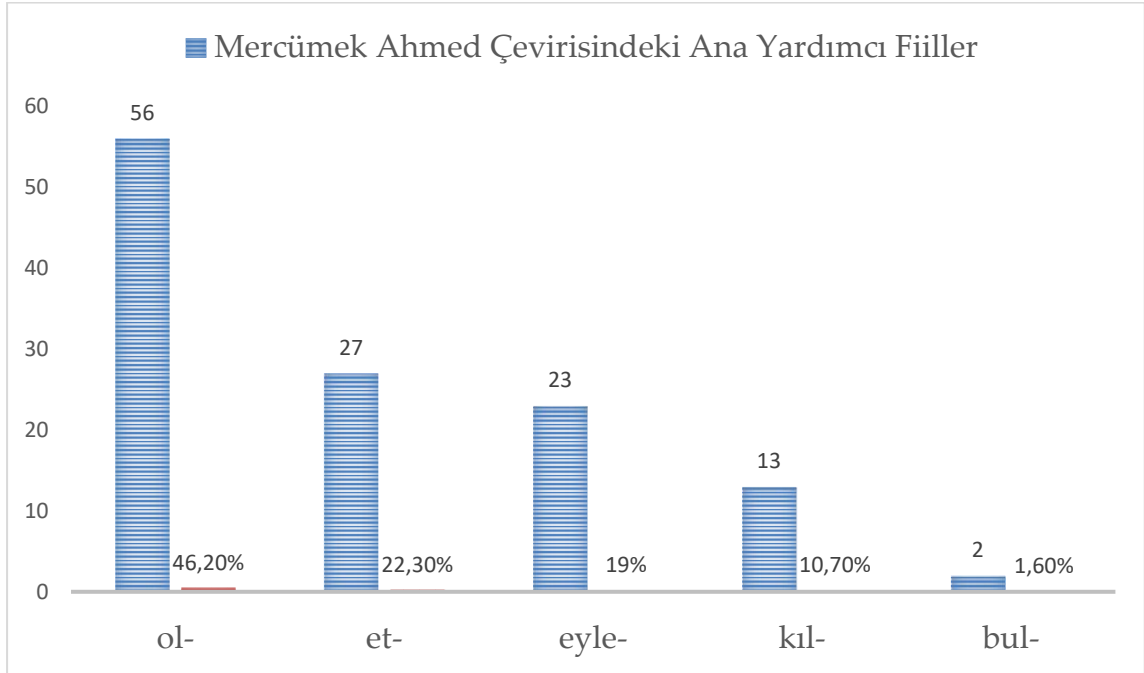
hünersiz kişinin bir kimesneye fâvidesi olmaz (18a/5)

kendine koma, örsele, kulluğa tut, dinlendirme (53)

anı hâline koma hizmet itdür dinlendirme (25a/10)

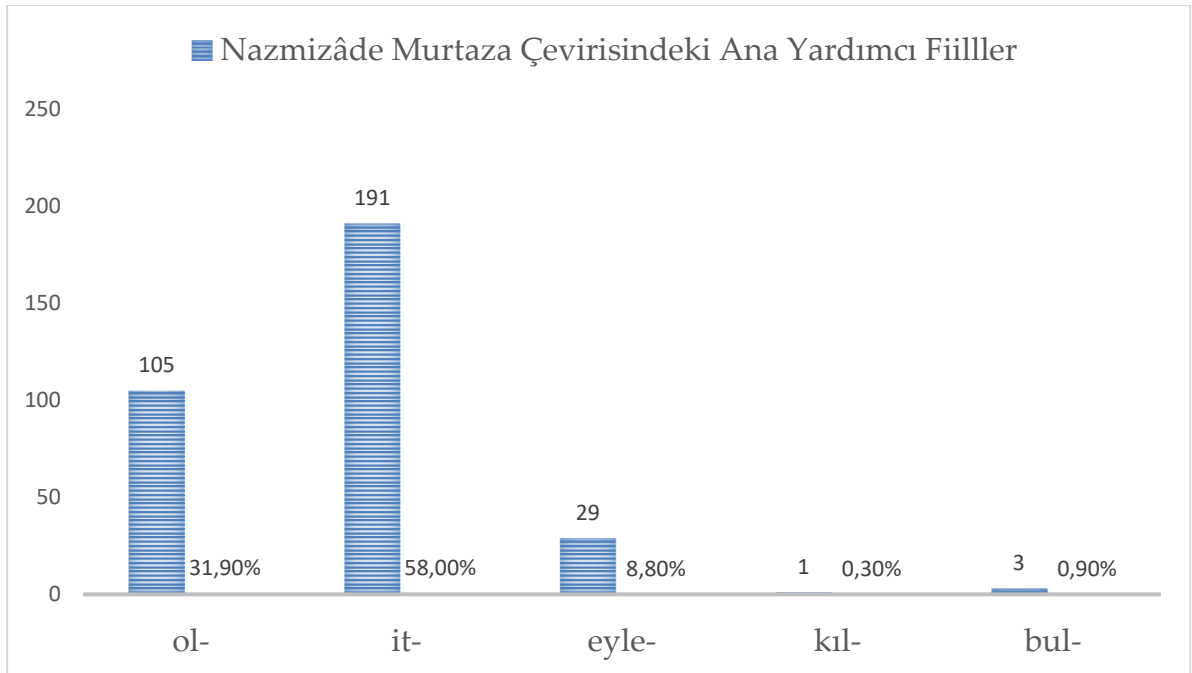
Ancak isim unsuru aynı kalarak fiil unsurunun değiştiği örnekler 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Oğuz Türkçesi için yardımcı fiilin kullanım tercihinin hangi yöne doğru ilerlediğine dair bilgiyi daha açık ve doğru bir şekilde verecektir. Bu nedenle çalışmamızı yalnızca isim unsurunun aynı kaldığı ancak yardımcı fiil unsurunun değiştiği birleşik fiiller üzerinden yürüteceğiz, kapsamı da incelemenin daha sağlıklı yapılabilmesi amacıyla ana yardımcı fiillerle sınırlı tutacağız. Böylece 15. yüzyılın ilk yarısından 18. yüzyılın başına kadar birleşik fiiller hususunda Oğuz Türkçesindeki değişimin yönünü Kâbusname örneği çerçevesinde tespit etmeye çalışacağız.

III. Kâbusname Çevirisinde Ana Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller

1. ŞEKİL

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere Mercüme Ahmed'de incelemeye dâhil edilen bölümde adı geçen yardımcı fiillerle kurulmuş 121 birleşik fiilden 56'sı *ol-*, 27'si *et-*, 23'ü *eyle-*, 13'ü *kıl-*, 2'si *bul-* yardımcı fiilleriyle kurulmuştur. Yaklaşık olarak *ol-* fiilinin Mercüme Ahmed'de % 46, *et-* fiilinin % 22, *eyle-* fiilinin % 19, *kıl-* fiilinin % 11, *bul-* fiilinin % 2 oranlarında yer kapladığı görülmektedir.

2. ŞEKİL

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere Nazmizade Murtaza'da incelemeye dâhil edilen bölümde adı geçen yardımcı fiillerle kurulmuş 329 birleşik fiilden 105'i *ol-*, 191 *it-*, 29'u *eyle-*, 1'i *kıl-*, 3'ü *bul-* yardımcı fiilleriyle kurulmuştur. Yaklaşık olarak, Nazmizâde Murtaza'da, *it-* fiilinin % 58, *ol-* fiilinin % 32, *eyle-* fiilinin % 9, *kıl-* fiilinin % 0.3, *bul-* fiilinin % 1 oranlarında yer kapladığı görülmektedir.

Kıl-, *et-/it-*, *eyle-* fiilleri Eski Türkçeden günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak *eyle-* 10. yüzyılda Altun Yaruk'ta ilk kez görülmüş ve yine ilk kez Kısâsü'l-Enbiyâ'da 14. yüzyılda yardımcı fiil olarak kullanılmıştır (Herkmén 2010: 247). *İt-* Karahanlı dönemine kadar *yap-*, *et-*, *düzenle-*, *süsle-*, *beze-* anlamlarında asıl fiil olarak kullanılmış, Karahanlı döneminde bu anlamların yanı sıra yardımcı fiil hüviyetine de kavuşmuştur (Ölker 2015: 550). *Kıl-* fiili de Eski Türkçe döneminde asıl fiil olarak kullanılmışken aynı zamanda yardımcı fiil olarak da kullanılagelmiştir.

Esas konumuzun isim unsurunun aynı kalırken ana yardımcı fiil unsurunun değiştiği örnekler olması doğrultusunda incelememizi *kıl-*, *it-*, *eyle-* fiilleriyle sınırlandırmamız zaruri bir hâl almıştır. Çünkü çalışma kapsamında sadece ana yardımcı fiillerden bu üçünde bahsi geçen değişiklik söz konusudur.

a. *Kıl-* yardımcı fiili

Mercüme Ahmed çevirisindeki isim unsuru değişip fiil unsurunun aynı kaldığı karşılıklı altı örnekte *kıl-* fiili Nazmizâde Murtaza çevirisinde dört yerde *it-*, iki yerde *eyle-* fiiline dönüşmüştür.

MA	NM
<i>kıl-</i>	<i>it-</i>
kemal yüzün gözükmüş ola, râzını sakla, <i>aşikâre kılma</i> (70)	yüzi göstermeyenlerden râzını gizle <i>âşikâr itme</i> (38b/16)
Hicaz'dan döndüm, mülkûme geldim, yine <i>gaza kılmaya</i> arzu ettim (59)	Hicâzdan girü mülkime geldüm yine <i>ğazâ itmeği</i> arzu itdüm (30b/1)
sen dahı <i>kabul kılasın</i> ve bununla amel edersen (24)	sen dahı <i>kabül idüp</i> bunuñla 'amel idesin (4b/1)
bayları dahi Hak Teâlâ <i>padîşah kılıptur</i> yoksullar içinde (40)	ğanîleri <i>pâdisâh itmişdür</i> yoksullar içinde (14b/2)
<i>kıl-</i>	<i>eyle-</i>
Hak Teâlâ beni kendi lütfundan evine <i>davet kıldı</i> , gel diye (39)	Hâk Ta'âlâ beni kendü lütfından ivine gel diyü <i>da'vet eyledi</i> (14a/4)
dini ve dünyayı <i>harap kılmayasın</i> (35)	dîñ ve dünyânı <i>harâb evlemevesin</i> (11a/8)

MA çevirisinde *kıl-* fiili % 13, NM çevirisinde ise % 0,3 oranında kullanılmıştır. Arada

neredeysi fark olarak belirtebileceğimiz bir oran dahi yoktur. *Kıl-* fiili hemen hemen kullanımdan düşmüştür. *İt-* ve *eyle-* fiillerinin Oğuz Türkçesi tarafından fazlaca benimsenmiş ve yaygın şekilde kullanılmış olduğu alanla ilgili pek çok çalışmada kaleme alınmıştır (Ölker 2015; Herkmen 2010). Burada *kıl-* fiilinin yerini, *it-* ve *eyle-* fiiline bırakmış oluşu durumu desteklemektedir.

Kıl- fiilinin isim unsuru iki örnekte Farsça (aşikâre, padişah) iken dört örnekte Arapçadır.

b. Eyle- Yardımcı Fiili

Mercüme Ahmed çevirisinde 20 yerde *eyle-* yardımcı fiilinin isim unsurunun aynı kalarak yine Nazmizâde Murtaza'da karşılıklı olarak 14 örnekte *it-* yardımcı fiiline dönüştüğünü görüyoruz.

MA	NM
eyle-	it-
hemendem ki işitti, ah eyledi , tahtından aşağı indi (48)	haberi işidicek ah idüp tahtından aşağı düşdi (21a/15)
velî ol sözle tezcek amel eyleme (64)	lakin anuñla tiz ' amel itme (34b/5)
padişahın sözleriyle bize amel eylemek vaciptir (66)	pâdişâh sözleriyle ' amel itmek eyyüdü (36b/5)
senin sözünle amel eyleyeler (70)	senün sözünle ' amel ideler (38b/15)
Nuşirevan'a arz eylediler (56)	Nuşirevân ' arz u ihbâr itdiler (28a/14)
şükranesine seni malımdan azad eyledim (63)	şükranesi mâlumdan seni azād itdüm (33b/1)
cehd eyle ki tenini kâhil öğretmeyesin (52)	cehd it ki kâhil ve 'âciz olmayasın (25a/7)
cehd eyle ki seni âkıl kişiler öge (54)	cehd it seni 'âkıl kimesneler medh ide (26b/12)
nakkaşlığı yüzünden fikr eyleme (29)	nakkaşlığı tarıqından fikr itme (6b/7)
fikr eyledim ki ben öldüğümde sonra (66)	fikr itdüm ki ben vefât itdükde (36b/15)
kendi nefsine adleye, güç eyleme (68)	kendü nefsine 'adl ile güç ve zor itme (37a/16)
ol yerde ki söz yeri değildir, sözünü harc eyleme (63)	sözün yiri olduğu zamânda sözi bî-hâşıl harc itme (33b/12)
Hak Teâlâ kullarını iki bölük eylediğine (40)	Hak Ta'âlâ kullarını iki bölük itdün (14b/6)
nâsipas kişiye iyilik eyleme (47)	nâ-sipâs bir kişiye eyyülik itme (20a/7)

iyilik eylemek top elinden gelmese (47)	evyülik itmek elünden gelmez ise (20a/9)
eyiliği eyle suya bırak (49)	evyülik it itmegi suya bırak (22a/6)
tenin sana râm eylesin (53)	bedeni saña râm idesin (25a/14)
böyle yemek bedeni zayıf eyler (77)	böyle yimek bedeni za'if idüp (43a/7)
anın emeğin zayı eyleme (51)	anuñ emegin zâvi' itmeye (23a/15)
bu kitapta zıkr eyledim (66)	bu kitâbda zıkr itdüm (36b/3)

MA çevirisinde *eyle-* fiili % 19 oranında, NM çevirisinde % 9 oranında kullanılmıştır. Fiilin yarı yarıya azaldığı ve yerini *it-* fiiline bıraktığı görülmektedir.

Fiilin isim unsuru bir örnekte ünlem (ah), iki örnekte (*azad, râm*) Farsça, üç örnekte (*güç, iki bölük, iyilik*) Türkçe, kalan sekiz örnekte ise Arapçadır.

c. Et-/İt- Yardımcı Fiili

MA	NM
et-	eyle-
ol tevarih yadgâr kaluptur cehd et (24)	ol târih yâdigâr kalmışdır cehd eyle (4b/6)
filcümle kalanın buna göre kıyas et (39)	fi'l-cümle bâkışin aña kıyâs eyle (13a/14)
bakisin buna göre kıyas etmek gerek (52)	bâkışin bundan kıyâs eyle (24b/13)
yavuz işine tevbe etti (63)	ol fi'il-i kabîhden tevbe ve istiğfâr eyledi (33b/1)
et-	olun-
düşünü arz etti (62)	rüyâ ' arz olundukda eytdi (33a/1)
kalanın dahi böyle kıyas etmek gerek (46)	bâkışı bunlar kıyâs olunur (19a/8)
hikâyet şöyle rivâyet ederler ki (72)	hikâyet şöyle rivâyet olunur ki (39b/9)
edin-	kıl-
iyi huyu ve kişiliği pişe edin (54)	güzel huyları pişe kıl (26b/10)
edin-	eyle-
tatlı dille söylemeyi âdet edinesin (46)	şirîn lisân ile kelâm söylemegi ' âdet eylesin (19a/11)

Et- fiili MA çevirisinde % 22, NM çevirisinde ise % 58 oranında kullanılmıştır. *Et-* fiilinin kullanım oranına göre çok düşük sayıda bir değişiklik yaşadığını görüyoruz. Bu da yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi Oğuz Türkçesinin *et-* fiilini kuvvetle sahiplenmesinden kaynaklanmaktadır.

Et- fiili üç örnekte *eyle-*, üç örnekte de *olun-* fiiline yerini bırakmıştır. Edilgen çatıdaki şekli olan *edin-* ise bir örnekte *kıl-*, bir örnekte de *eyle-* fiiline yerini bırakmıştır. Sadece bir örnekte isim unsuru Farsça (pişe) iken kalan diğer örneklerde isim unsuru Arapçadır.

IV. Nazmizâde Murtaza çevirisinde isim unsurunun aynı kalıp fiil unsurunun değişmesi

İsim unsuru değişmeyip fiil unsuru Mercüme Ahmed ve Nazmizâde Murtaza çevirilerinde karşılıklı değişen örnekleri buraya kadar yapmış olduğumuz inceleme neticesinde yardımcı fiiller açısından ortaya koyduk. Ancak Nazmizâde Murtaza çevirisinde karşılıklı olmamakla birlikte başka örneklerde fiil unsurunun değişmediği kullanımlar da görülmektedir. Yani farklı cümlelerde Mercüme Ahmed'in çevirisindeki fiil unsurlarının da Nazmizâde Murtaza'da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Şöyleki Mercüme Ahmed'deki "**cehd eyle** ki tenini kâhil öğretmeyesin (52)" cümlesindeki *eyle-* yardımcı fiili Nazmizâde Murtaza'da "**cehd it** ki kâhil ve 'âciz olmayasın (25a/7)" şeklinde *it-* yardımcı fiiline dönüşmüştür, ancak Mercüme Ahmed çevirisindeki başka cümlelerde "ol tevarih yadgâr kaluptur **cehd et** (24)" örneğindeki *et-* fiili Nazmizâde Murtaza'da "ol târih yâdigâr kalmışdır **cehd eyle** (4b/6)" cümlesinde görüldüğü gibi *eyle-* fiiline dönüşebilmiştir.

âdet:

Alışkanlık, huy anlamındaki Arapça *âdet* kelimesinin karşılıklı olarak aşağıdaki şekilde kullanıldığı görülmektedir:

MA

NM

tatlı dille söylemeyi **âdet edinesin** (46)

şirîn lisân ile kelâm söylemegi '**âdet eylevesin**
(19a/11)

Bununla birlikte Nazmizâde çevirisinde '*âdet it-/idin-* şeklinin üç yerde, '*âdet eyle-* şeklinin ise tek bir yerde, sadece yukarıdaki örnekte, kullanıldığını görmekteyiz.

amel:

Arapça iş, hareket anlamlarına gelen '*amel* kelimesinin karşılıklı olarak aşağıdaki şekilde kullanıldığı görülmektedir:

MA

NM

velî ol sözle tezcek **amel eyleme** (64)

lakin anuñla tiz '**amel itme** (34b/5)

padişahın sözleriyle bize **amel eylemek** vaciptir
(66)

pâdişâh sözleriyle '**amel itmek** eyyüdüdür (36b/5)

senin sözünle **amel eyleyeler**(70)

senüñ sözünle '**amel ideler** (38b/15)

Ancak bu örneklerin dışında Nazmizâde Murtaza çevirisinde '*amel eyle-* şeklinin bir kez, '*amel it-* şeklinin altı kez kullanıldığını belirlemiş olmaktayız.

arz:

Sunmak anlamına gelen Arapça *arz* kelimesinin Mercüme Ahmed çevirisinde de *et-* ve *eyle-* fiilleriyle kullanıldığı görülmektedir:

MA

NM

Nuşirevan'a **arz eylediler** (56)

Nuşîrevân '**arz u ihbâr itdiler** (28a/14)

düşünü **arz etti** (62)

rüyâ '**arz olundukda** eytdi (33a/1)

Bununla birlikte Nazmizâde Murtaza çevirisinde '*arz it-* üç kez, *arz eyle-* bir kez kullanılmıştır.

cehd:

Arapça çalışma, gayret etme anlamlarına gelen *cehd* kelimesinin MA çevirisinde *eyle-* fiiliyle kullanıldığı görülürken Nazmizâde çevirisinde hem *eyle-* hem de *it-* fiilleriyle yer aldığı tespit edilmiştir:

MA

NM

ol tevarih yadgâr kaluptur **cehd et** (24)

ol târih yâdigâr kalmışdır **cehd eyle** (4b/6)

cehd eyle ki tenini kâhil öğretmeyesin (52)

cehd it ki kâhil ve 'âciz olmayasın (25a/7)

cehd eyle ki seni âkıl kişiler öge (54)

cehd it seni 'âkıl kimesneler medh ide (26b/12)

Öte yandan NM çevirisinde incelediğimiz bölümlerde yirmi yerde *cehd eyle-* karşımıza çıkarken sadece dört yerde *cehd it-* örneğine tesadüf etmekteyiz.

iyilik:

Türkçe *iyilik* kelimesinin birleşik fiil şeklinde karşılıklı olarak aşağıdaki şekilde kullanıldığı görülmektedir:

MA

NM

nâsipas kişiye **iyilik eyleme** (47)

nâ-sipâs bir kişiye **eyyülik itme** (20a/7)

iyilik eylemek top elinden gelmese (47)

eyyülik itmek elünden gelmez ise (20a/9)

Ancak NM çevirisinde *eyyülik eyle-* iki kez, *eyyülik it-* on bir kez kullanılmıştır.

kıyas:

Benzetme, örneksime anlamındaki Arapça *kıyas* kelimesinin Mercüme Ahmed'de *et-* fiili ile kullanılırken Nazmizâde çevirisinde *eyle-*, ve *olun-* fiilleriyle kullanıldığı görülmektedir:

bakisin buna göre **kıyas etmek gerek** (52) bākışin bundan **kıyās eyle** (24b/13)

kalanın dahi böyle **kıyas etmek gerek** (46) bākışı bunlar **kıyās olunur** (19a/8)

Bununla birlikte NM çevirisinde *kıyās eyle-* şeklinin üç kez, *kıyās it-* şeklinin iki kez kullanıldığı görülmektedir.

pîşe:

Alışkanlık, huy anlamındaki Farsça *pîşe* kelimesinin karşılıklı olarak aşağıdaki şekilde kullanıldığı görülüyor:

MA

NM

iyi huyu ve kişiliği **pîşe edin** (54) güzel huyları **pîşe kıl** (26b/10)

Murtaza çevirisinde bir kez geçen *pîşe kıl-* şeklinin yanı sıra, *pîşe eyle-* şekli de bir yerde kullanılmıştır.

râm:

İtaat etmek manasında Farsça *râm* kelimesinin karşılıklı olarak aşağıdaki şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir:

MA

NM

tenin sana **râm eyleyesin** (53) bedenî saña **râm idesin** (25a/14)

Ancak NM çevirisinde *râm it-* şeklinin iki kez, *râm eyle-* şeklinin de bir kez kullanıldığı görülmektedir.

tevbe:

Arapça *tevbe* kelimesi karşılıklı olarak aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir:

MA

NM

yavuz işine **tevbe etti** (63) ol fi‘il-i kabihden **tevbe ve istiğfâr eyledi** (33b/1)

NM çevirisinde *tevbe ve istiğfâr eyle-* şeklinin iki kez, *tevbe it-* şeklinin ise bir kez kullanıldığı görülmüştür.

zıkr:

Söylemek anlamına gelen Arapça *zıkr* kelimesi karşılıklı olarak aşağıdaki şekilde kullanılmıştır:

MA

NM

bu kitapta **zıkr eyledim** (66)bu kitâbda **zıkr itdüm** (36b/3)

Ancak NM çevirisinde *zıkr it-* üç kez, *zıkr eyle-* iki kez yer almıştır.

V. Değerlendirme ve Sonuç

Mercüme Ahmed çevirisindeki birleşik fiil sayısı 121 iken Nazmizâde Murtaza çevirisinde bu sayının 329'a çıkmış olması dikkati çekmektedir. Kuşkusuz bu farklılık Mercüme Ahmed çevirisindeki 182 basit veya türemiş fiilin Nazmizade Murtaza çevirisinde birleşik fiille karşılanmış olmasıyla da bağlantılıdır. İki eser arasındaki birleşik fiil oranındaki farklılık iki sebeple açıklanabilir. Bunlardan birincisi, çeviriler arasındaki kaynak farklılığıdır. Mercüme Ahmed eserini doğrudan doğruya yabancı bir dilden, Farsçadan, çevirdiği için yabancı dildeki kelimenin Türkçe karşılığını en sade dille, aklına ilk gelen kelimeyle, Eski Anadolu Türkçesine bağlı kalarak, karşılamıştır. Nazmizâde Murtaza ise Türkçe olan bir eseri yaşadığı devre uyarlama çabası içerisindeydi. Bir bakıma dil içi aktarım yapmıştır. Mercüme Ahmed'in yapmış olduğu çeviridir ancak Nazmizâde Murtaza'nın yapmış olduğu bir dil içi aktarımdır. Bu durumda Nazmizâde kendi üslubunu dâhil ederek, aktarımda birleşik fiilleri basit veya türemiş fiillere göre tercih etmiştir.

İkinci sebep ise Klâsik Osmanlı Türkçesinin söz varlığıdır. Osmanlı Türkçesi kendiliğinden mutantan bir hâl almamış, şair ve yazarlar ağır bir dili öylesine tercih etmemiştir. Devrin temayülü olmakla birlikte, devlet erkânı özellikle böyle bir üslubu desteklemiştir. Büyük bir imparatorluğun dili de ağıdalı, ağır, şatafatlı olmalıdır. 18. yüzyılda Nazmizâde'nin Bağdat valisi Hasan Paşa'nın emriyle ona ithafen yazdığı eseri de elbetteki ağır bir üsluba, ağır bir dile sahip olmalıdır. Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunluğunun artışına bağlı olarak birleşik fiil oranı da artmıştır. Yabancı bir kelimenin yanına eklenen yardımcı fiil, dili hem daha betimleyici hem de daha süslü bir hâle getirmekte, buna ilaveten yabancı kelime yoğunluğunu da kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle de Eski Anadolu Türkçesi dönemine nazaran Osmanlı Türkçesi döneminde birleşik fiil kullanım oranı çok daha fazladır².

Ol- fiilinin MA çevirisinde kullanım oranı yaklaşık % 46 iken NM çevirisinde % 32

İt- fiili MA çevirisinde % 22 iken Nazmizade'de % 58

Eyle- fiili MA çevirisinde % 19 iken Nazmizade'de % 9

Kıl- fiili MA çevirisinde % 11 iken Nazmizade'de % 0,3 şeklindedir.

Ol- fiili "Bir varlığın ortaya çıkmasını, mevcudiyetini anlatan başlama ve süreklilik kılımlarına sahip, esas fiil hâlinde cevher fiili görevi yanında ad+yardımcı fiil yapılarında cümlede birleşik fiilin öznesi durumundaki varlığın birleşikteki adın gösterdiği varlık (nitelik, durum) hüviyetini kazanmasını, edinmesini ya da süreklilik kılımlarında birleşikteki adın gösterdiği varlık hüviyetindeki hâlinde veya o varlıkla donanmış hâlde bulunmasını bildirmek işlevleriyle karşımıza çıkar" (Karabeyoğlu t.y.: 109). *Ol-* fiilinin Mercüme Ahmed'de yaklaşık

² Öyleki bazı araştırmacılar isim+yardımcı fiil unsuru şeklinde bir ifadenin doğru olmadığını bu şekildeki yapıların yabancı kelimenin Türkçeleşmesi amacıyla yardımcı fiilin ek gibi kullanılarak yani yabancı kelimenin kip eki alır hâle getirilmesini sağlamak amacıyla ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. bk., ÖNER, Mustafa (2006); "Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine" Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Ankara, C. 3, S. 1, s. 60-76.; BAYDAR, Turgut (2013); "İsim+Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine" Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, S. 49, s. 55-66.

% 46, Nazmizade'de ise % 32 oranında olmasının kanatimizce iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi *ol-* fiilinin aynı zamanda cevher fiili (ek fiil) olabilme özelliğinin bulunmasıdır. Deny *ol-* fiilinin birleşik fiillerde yardımcı olarak az kullanıldığını belirterek cevher fiili olarak kullanılmasına dikkati çekmektedir (Deny 2012: 450). Bu da klâsik Osmanlı Türkçesi dönemi eseri olan Nazmizâde çevirisindeki azalmayı, tamamlanmış cümle oranının azalmasıyla da bağlantılı olarak yansıtmaktadır. İkincisi ise yazarın ya da eserin sahip olduğu üsluptur ki Kabusname bir siyasetname özelliğine sahiptir, doğrudan doğruya şahsa hitap ederek nasihatte bulunmaktadır. “*Et-, eyle-, yap-* isimlerden geçişli birleşik fiil, *ol- ve bulun-* ise geçişsiz birleşik fiil yaparlar” (Ergin 1993: 365). Fiilin geçişli olup nesne alabilmesi üslubu etken kılar. Bu durumda *it-* ve *eyle-* fiilleri bir siyasetname olan Kâbusname'nin üslubu için daha elverişlidir.

“Ad+yardımcı fiil yapılarında *kıl-* fiili, *eyle-* ve *et-* fiilleri gibi birleşikteki adla gösterilen nitelik veya durumun birleşğin nesnesi olan varlığa yüklenmesini, edindirilmesini; nesnenin o duruma, hâle, niteliğe getirilmesini veya birleşikteki adın bildirdiği varlığı ya da varlık ile ilgili bir iş meydana getirmesini, ortaya çıkarmasını, gerçekleştirmesini anlatmak işlevleriyle yardımcı fiil görevinde kullanılır” (Karabeyoğlu t.y.: 107). *Kıl-* yardımcı fiili Mercüme Ahmed'in çevirisinde 13 kez yardımcı fiil olarak kullanılmışken Nazmizâde Murtaza'nın çevirisinde sadece bir kez kullanılmıştır. Ölker “Tarihi Belli Olmayan Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinin Tarihendirilmesinde Yeni Bir Kıtas: “*et-/it-*” ve “*kıl-*” Fiillerinin Kullanım Sıklığı” adlı çalışmasında bu fiilin anlam özelliğine değinmiş ve 13. yüzyıl öncesi ile sonrasında bu fiilleri denk çift olarak belirtmiş, *kıl-* fiilinin, *et-* fiilinden görece yaygın şekilde kullanılırken 15. yüzyıldan itibaren Anadolu Türkçesinde neredeyse kullanımdan düşme noktasına geldiğini açık verilerle ortaya koymuştur (Ölker 2015). Kabusname'den elde ettiğimiz sonuçlar Ölker'in çalışmasında ortaya koyduğu verilerle bâriz şekilde örtüşmektedir. Kâbusname tercümelerine göre de 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Anadolu Türkçesinde *kıl-* fiili neredeyse kullanımdan düşmüştür, ancak *it-* ve *eyle-* fiillerinin kullanım oranının büyük ölçüde arttığı ortaya çıkmaktadır.

“*Et-* fiili ad+yardımcı fiil yapılarında birleşikteki adla gösterilen nitelik veya durumun birleşğin nesnesi olan varlığa yüklenmesini, edindirilmesini; bu varlığın o durum içinde bulunmasını, üzerinde taşınmasını veya birleşğin öznesinin birleşikteki adın bildirdiği varlığı ya da varlık ile ilgili bir iş meydana getirmesini, ortaya çıkarmasını, gerçekleştirmesini, oluşturmasını anlatmak işlevleriyle yardımcı fiil görevindedir” (Karabeyoğlu t.y.: 71) *İt-* fiilinin Mercüme Ahmed'de % 22 oranında iken Nazmizade Murtaza'da % 58'e kadar ulaşabilmesi Oğuz Türkçesinin yardımcı fiil olarak yukarıda da açıklamış olduğumuz gibi *it-* fiilini *kıl-* fiili yerine sahiplenmesiyle bağlantılıdır. Yanısıra eserin sahip olduğu üslup da yukarıda bahsi geçtiği gibi *it-* fiilinin anlamsal özellikleriyle uyumludur.

“*Eyle-* fiili, ad+yardımcı fiil yapılarında tıpkı *et-* fiili gibi birleşikteki adla gösterilen nitelik veya durumun birleşğin nesnesi olan varlığa yüklenmesini, edindirilmesini, varlığın o durum içinde bulunmasını, üzerinde taşınmasını; birleşğin öznesinin birleşikteki adın bildirdiği varlığı ya da varlık ile ilgili bir iş meydana getirmesi, ortaya çıkarması, gerçekleştirmesi, oluşturmasını anlatmak işlevleriyle yardımcı fiil görevinde kullanılır (Karabeyoğlu t.y.: 74). *Eyle-* fiili Oğuz Türkçesince geniş ölçüde benimsenmiş, *it-* fiiliyle yan yana kullanılmıştır. Ancak Nazmizade çevirisi bir klâsik Osmanlı Türkçesi dönemi eseridir. Osmanlı Türkçesi tercihini *eyle-* fiilinden yana değil *it-* fiilinden yana kullanmıştır. Deny, *eyle-* fiilinin, *et-* fiilini sık tekrarlamamak için, edebi dilde kullanıldığını söylemektedir (Deny 2012: 449). Gençan, “Eylemek sözcüğüne eski metinlerde pek sık rastlanır. Son yüzyıl içinde azalmaya, yerini etmek eylemine bırakmaya başlamıştır. Nedeni bu iki sözcüğün anlamca da, görevce de bir olmasında aranmalıdır”

(Gencan 2007: 376) demektir. 19. yüzyıl Osmanlı basın dili üzerine yapmış olduğumuz incelemede “*ol-* fiilinin % 29.42, *et-* fiilinin % 28.22, *eyle-* fiilinin % 11.25, *kıl-* fiilinin % 3.70 oranlarında yardımcı fiil şeklinde kullanılmış olduğu” ortaya çıkmıştır (Ölker 2016: 290) Bu çalışma doğrultusunda da ortaya çıkan durum şu ki Klâsik Osmanlı Türkçesi *eyle-* yardımcı fiilinden yana olan tercihini azaltmıştır.

Yükleme kazandırdığı anlam açısından *kıl-*, *it-* ve *eyle-* fiillerinin arasında belirgin bir farklılık söz konusu değildir. Üç fiil de bir şeyi yapmak, gerçekleştirmek anlamlarını taşımaktadır, dolayısıyla birbiri yerine nöbetleşe kullanılmasında bir sakınca yoktur. Her ne kadar Nazmizade Murtaza çevirisinden incelemeye dâhil ettiğimiz on bölüm içerisinde *it-* ve *eyle-* fiillerinin kullanım oranı % 58 (*it-*) ve % 9 (*eyle-*) gibi rakamlarla bariz bir şekilde fark arzetmiş olsa da (bk. 2. Şekil) karşılıklı örnekler çerçevesinde Nazmizâde Murtaza çevirisinde isim unsurunun aynı kalarak fiil unsurunun gerek değişmesi gerekse Mercüme Ahmed çevirisindekiyle aynı şekilde kullanılması neticesinde, elimizdeki örnekleri değerlendirdiğimizde, *it-* ve *eyle-* fiillerinin birbirine denk bir sayıda (*it-* 30, *eyle-* 33) karşımıza çıktığını görüyoruz. Öte yandan Nazmizâde Murtaza çevirisinde *kıl-* fiilinin artık terk edildiği de açıkça ortadadır.

MA çevirisinde *it-* ve *eyle-* fiilleri % 22 ve % 19 gibi bir oranla karşımıza çıkarken NM çevirisinde % 58 ve % 9 gibi bir oran oldukça şaşırtıcıdır. Bu durum Nazmizâde'nin devlet adamı olmasının verdiği bir etkiyle de daha resmî bir üslupla yazmaya çalışmasına bağlanabilir. *Eyle-* daha edebî bir üslubu yansıtırken yerine rahatlıkla kullanılabilen *et-* daha resmî bir üslubu yansıtmaktadır. NM çevirisinde genel kullanım açısından *it-* ve *eyle-* fiilleri arasındaki kullanım oranı arasında adeta uçurum varken (bk. 2. Şekil), karşılıklı örnekler çerçevesinde, Nazmizâde çevirisinde isim unsurunun aynı kalarak fiil unsurunun değiştiği örneklerdeki kullanım oranının birbirine denk çıkması ancak bazı isimlerin özellikle bazı fiilleri tercih etmesiyle açıklanabilir. Netice itibarıyla taşıdığı anlam açısından bu fiillerin denk olduğunu belirtmiştik, öyleyse bir ismin nöbetleşe *it-* ve *eyle-* fiillerini yanına alması gayet doğaldır, ancak bazı isimlerin daha fazla oranda *it-* ya da daha fazla oranda *eyle-* fiilini yanına alarak kullanıma girdiği anlaşılmaktadır. Nazmizâde Murtaza çevirisinde incelemelerimiz dâhilindeki bölümlerde *âh*, *âşikâr*, *âzâd*, *fıkr*, *ğazâ*, *güç* ve *zor*, *harc*, *iki bölük*, *kabûl*, *pâdişâh*, *za'îf*, *zâyi* ibarelerinin incelemeye dâhil edilen bölümler kapsamında sadece *it-* yardımcı fiiliyle, *da'vet* ve *harâb* kelimelerinin ise sadece *eyle-* yardımcı fiiliyle kullanılmış olduğunu görüyoruz. Ancak sayısal oran olarak belli bir miktarın üzerinde olmadığı için bu isimlerin yanına gelen yardımcı fiiller konusunda bir kıstas koymak uygun görünmemektedir. Bununla birlikte Nazmizâde Murtaza'da *eyyülik eyle-* birleşik fiilinin iki kez, *eyyülik it-* fiilinin on bir kez kullanıldığını görüyoruz. Yine yirmi yerde *cehd eyle-* karşımıza çıkarken sadece dört yerde *cehd it-* fiiline tesadüf ediyoruz. Sadece bir yerde '*amel eyle-* şekli görülürken, altı yerde '*amel it-* farkedilmektedir. Bu durumda Nazmizâde Murtaza çevirisinde *eyyülik* ve '*amel* isimlerinin yanına *it-* fiilini, *cehd* isminin yanına da *eyle-* fiilini istediği ortaya çıkmaktadır. Bahsi geçen diğer isimlerde bariz bir oran farkı görülemediği için nöbetleşe kullanımın söz konusu olduğu kabul edilmelidir.

SUMMARY

It is noteworthy that while the number of compound words in Mercümeke Ahmed's translation was 121, it rose to 329 in Nazmizâde Murtaza's translation. Undoubtedly, this difference is associated with the fact that 182 simple or derived words in Mercümeke Ahmed's translation were expressed with compound words in Nazmizade Murtaza's translation. The difference in the rate of compound words between these two works can be explained in two ways. The first is concerned with the difference between the translations with respect to the sources. Since Mercümeke Ahmed translated his work directly from a foreign language, namely from Persian, he used the simplest word that came to his mind, sticking to the Old Anatolian Turkish, to meet the Turkish equivalent of the foreign word. Nazmizade Murtaza, on the other hand, was engaged in an effort to adapt a work in Turkish to the age he was living in; in a sense, he performed an intra-lingual transfer. Therefore, Nazmizâde incorporated his style into the process, and preferred compound verbs to simple or derived words in transfer.

The second reason concerns the vocabulary of the Classical Ottoman Turkish. The Ottoman Turkish did not gain a grandiose nature of itself; poets and writers did not choose to use a flamboyant language casually. Although it was a general tendency of the time, high state officials supported such a style on purpose. The language of a large empire had to be pompous, grandiose and high-sounding. Therefore, the work that Nazmizâde wrote in the 18th century by order of Hasan Pasha, Governor of Baghdad, dedicated to him, naturally had to have a showy style and a pompous language. The number of compound words increased in parallel with the increase in the volume of Arabic and Persian words. An auxiliary verb juxtaposed to a foreign word rendered the language both more descriptive and more ostentatious; in addition, it facilitated an increase in the number of foreign words. As a result, the rate of use of compound verbs rose substantially in the Ottoman Turkish era compared with the Old Anatolian Turkish period.

While the rate of the verb *Ol-* in Mercümeke Ahmed's translation is about 46 %, it is 32 % in Nazmizâde Murtaza's translation.

While the rate of the verb *It-* is 22 % in Mercümeke Ahmed's translation, it is 58 % in Nazmizade's translation.

While the rate of the verb *Eyle-* is 19 % in Mercümeke Ahmed's translation, it is 9 % in Nazmizade's translation.

While the rate of the verb *Kıl-* is 11 % in Mercümeke Ahmed's translation, it is 0.3 % in Nazmizade's translation.

To our thinking, there are two reasons for the fact that the rate of the verb *ol-* was 46 % in Mercümeke Ahmed's translation, whereas it was 32 % in Nazmizade. The first is that the verb *ol-* can also act as a complementary verb. Deny emphasized the fact that the verb *ol-* was less used as an auxiliary in compound verbs and drew attention to its use as a complementary verb. This is reflected in the fact that the decrease in Nazmizâde's translation, which was a work of the Ottoman Turkish era, was linked to a decrease in the use of completed sentences. The second concerns the style that an author or a work has; this is so much so that Kâbusname is a book of government and gives advice, addressing directly to a person. The fact that the verb is transitive and is followed by an object renders the style effective. Therefore, the verbs *it-* and *eyle-* are more appropriate for the style of Kâbusname, which is a political treatise, or a book of government. It is clearly evident that the verb *kıl-* in Nazmizâde Murtaza's translation has now been abandoned.

While the verbs *it-* and *eyle-* occur at the rates of 22 % and 19 % in Mercümeç Ahmed's translation, the rates of 58 % and 9 % in NM's translation are quite surprising. This can be attributed to the fact that Nazmizâde tried to write in a more official style due to his position as a statesman. While the verb *Eyle-* reflects a more literary style, *et-*, which can easily replace it, reflects a more official style. While there was an abysmal difference in terms of the rate of the general use of the verbs *it-* and *eyle-* in Nazmizâde's translation (see Figure 2), but within the framework of mutual examples in Nazmizâde's translation, the fact that the rates of usage in examples where the noun element remained the same whereas the verb element changed turned out to be equal to one another can be explained with the fact that certain names preferred certain verbs. Consequently, we had stated that these verbs were equal in terms of the meanings they carried; then, it is quite natural that a verb can take the verbs *it-* or *eyle-* alternatively. However, it is understood that some nouns came into use, taking the verb *it-* or *eyle-* at greater rates. In the sections of Nazmizâde Murtaza's translation that we studied, we see that the phrases *âh*, *âşikâr*, *âzâd*, *fıkr*, *ğazâ*, *güç* and *zor*, *harc*, *iki bölük*, *kabûl*, *pâdişâh*, *za'if*, *zâyi* were used only with the auxiliary verb *it-* in the sections studied, whereas the words, *da'vet* and *harâb* were used only with the auxiliary verb *eyle-*.

KISALTMALAR

- MA:** Mercümeç Ahmed
NM: Nazmizade Murtaza

KAYNAKÇA

- BAYDAR, Turgut (2013), “İsim+Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S. 49, s. 55-66.
- DENY, Jean (2012), *Türk Dil Bilgisi, Modern Türk Dilbilgisi Çalışmalarının Kapsamlı İlk Örneği*, Çevirmen: Ali Ulvi Elöve, Uyarlayan: Ahmet Benzer, İstanbul: Kabalıcı Yay.
- DOĞAN, Enfel (2011), *Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kabus-nâme Tercümesi, Metin-Sözlük-Dizin-Notlar-Tıpkıbasım*, İstanbul: Mavi Yayıncılık
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2006), *Kabusnâme, Keykâvus*, İstanbul: Kabalıcı Yay.
- HERKMEN, Dilek (2010), “Eyle-” Yardımcı Fiili, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/12, Summer, s. 238-249
- KARABEYOĞLU, Adnan Rüştü (t.y.), *Türkiye Türkçesinde (ad+fiil birleşmelerinde) Yardımcı Fiiller*, İstanbul: Beşir Kitabevi.
- KARATAŞ, Mehmet (2014), *Nazmi-zâde Murtaza, Gülşen-i Hulefâ, Bağdat Tarihi 762-1717, Tahlil ve Metin Tenkidi*, Ankara: TTK Yay.
- ÖLKER, Perihan (2016), *Tanzimat Basınının Dili*, Ankara: TDK Yay.
- ÖLKER, Gökhan (2015), “Tarihi Belli Olmayan Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinin Tarihlendirilmesinde Yeni Bir Kıstas: “et-/it-” ve “kıl-” Fiillerinin Kullanım Sıklığı”, *TEKE, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı 4/2, s. 546-563.
- ÖZCAN, Tahsin (2006); “Nazmizâde Murtaza Efendi”, *İsâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul: TDV Yay.
- ÖNER, Mustafa (2006), “Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine” *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara, C. 3, S. 1, s. 60-76
- ÖZTÜRK, Rıdvan (2013), “Türkistan’dan Türkiye’ye Kelime Göçü Örneği ‘Cigi Cigi’”, *Turkish Studies*, Volume 8/9, Summer, s. 2145-2156.